

Tímanna safn verður til: Skyggst inn í útgáfuferli kjörgrípabókar Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns

*Höfundar: Halldóra Kristinsdóttir og
Hildur Ploder Vigfúsdóttir*

Inngangur

Árið 2018 voru tímamót í sögu Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns (Lbs–Hbs) þegar 200 ár voru liðin frá því að Landsbókasafn var stofnað. Þá kom upp sú hugmynd að gefa út bók með greinum eftir starfsfólk þar sem daglegum verkefnum væri lýst út frá safnkostinum. Vegna mikilla anna var verkefninu frestað, en það var dregið fram í dagsljósið aftur sex árum síðar og ákveðið að gefa bókina út á öðrum tímamótum í sögu safnsins. Þann 1. desember 2024 voru liðin 30 ár frá opnun Þjóðarbókhlöðu og sameiningu safnanna tveggja, Landsbókasafns og Háskólabókasafns, undir einu þaki.

Við undirritaðar vorum fengnar til að ritstýra bókinni og í þessu greinarkorni langar okkur að segja frá verkefninu, tilurð bókarinnar Tímanna safn, frá fyrstu hugmynd til fullbúinnar bókar.

Fyrri útgáfur Landsbókasafns

Þó að Landsbókasafn hafi ekki staðið í mikilli útgáfustarfsemi síðustu árin á safnið sér þó nokkra útgáfusögu sem vert er að minnast. Á árunum 1945 til 1994 kom út *Árbók Landsbókasafns Íslands* en arftaki hennar *Ritmennt: ársrit Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns* var gefin út frá 1996 til 2005. Árið 1996 stóð safnið að viðhafnarútgáfu ljósprentaðs eiginhandarrits Hallgríms Péturssonar að *Passíusálmum*. Þegar sameinað safn fagnaði tíu ára afmæli sínu árið 2004 kom út *Galdrakver*, ljósprentuð útgáfa af handritinu Lbs 143 8vo ásamt stafréttri útgáfu, þýðingum á þremur tungu-málum og inngangi. Sama ár kom út sérútgáfa af riti Björns K. Þórólfssonar, *Nokkur orð um íslenskt skrifletur*, sem fyrst hafði birst sem grein í *Árbók Landsbókasafns Íslands* 1948–1949. Þá eru ótaldir fjölmargir sýningarbæklingar og hinar ýmsu skrár um safnkostinn.

Tímamótaárið 2018

Aðdragandi útgáfu bókarinnar *Tímanna safn* hófst árið 2018. Þá var þess minnst að 200 ár voru frá stofnun Landsbókasafns, sem í fyrstu hét Stiftsbókasafn, og var komið fyrir á Dómkirkjuloftinu. Í ríflega 200 ára sögu safnsins hefur ýmislegt dregið til tíðinda, sem ekki verður rakið hér, en vert er að nefna flutninga fyrstu áratugina. Safnið var flutt af Dómkirkjuloftinu yfir í Alþingishúsið árið 1881 og síðan í Safnahúsið við Hverfisgötu árið 1909. Árið 1994 var safnið flutt í Þjóðarbókhöllu þar sem það var sameinað Háskólabókasafni, sem stofnað var árið 1940. Sameinað safn fékk heitið Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn.

Það eru ekki margar opinberar stofnanir hér á landi sem státa af svo langri sögu og var þessara merku tímamóta minnst með ýmsum hætti. Meðal annars var sett upp sýning um sögu safnsins og haldin fyrirlestraröð þar sem snert var á ýmsu sem varðar sögu safnsins og hlutverk. Á afmælisárinu var tekið í notkun nýtt einkennismerki Lbs–Hbs. Það er stórt, rautt „L“ sem er mótað með ílöngum ferningi og kommu. Leggurinn á bókstafnum vísar til glugga hússins og bókarkjalar en komman vísar til þeirra mörgu hlutverka sem safnið sinnir: bókasafn, upplýsingaveita, samkomustaður, handritasafn, kvennasögusafn, tónlistarsafn, tímarit.is og svo framvegis.

Merkið var hannað af Íslensku auglýsingastofunni sem hannaði auk þess nýja heimasíðu, nýja leturgerð og alls kyns kynningarefni fyrir safnið. Auglýsingastofan gerði einnig fyrstu drög að útliti bókarinnar, sem var svo notað í lokaafurðinni með lítilsháttar breytingum.

Mynd 1: Nýtt merki Lbs-Hbs sem hannað var árið 2018

Verkefninu ýtt úr vör

Settir voru á fót nokkrir hópar innan safnsins til að vinna að hinum ýmsu verkefnum í tilefni af afmælisárinu. Einn hópurinn fékk það hlutverk að sjá um útgáfu bókarinnar. Ásamt undirrituðum sátu í þeim hópi Áki Guðni Karlsson, Áslaug Agnarsdóttir, Jóhannes Örn Oliversson, Óskar Árni Óskarsson, Sigrún Jóna Marelsdóttir og Örn Hrafnkelsson. Byrjað var á því að kalla eftir greinum frá starfsfólki en upphaflega hugmyndin var að fá sem flesta til að taka þátt. Hópurinn hittist reglulega og las yfir greinarnar, rýndi í og var í samskiptum við höfunda. Viðfangsefni greinanna voru jafn fjölbreytt og þau voru mörg og það var hlutverk ritstjórnarhópsins að koma á heildstæðri mynd. Þeirri vinnu var ekki fulllokið 2018 en verkið var komið

Þráðurinn tekinn upp

Eins og áður kemur fram voru önnur tímamót í sögu safnsins árið 2024 og þá var ákveðið að dusta rykið af útgáfuverkefninu. Forsendur fyrir bókinni voru breyttar. Ekki var lengur um að ræða afmælisrit heldur almennt kynningarrit til að vekja athygli á safnkostinum, með frásögnum í gegnum gripi. Starfsemi safnsins hafði tekið breytingum á fáum árum, aðrir starfsmenn voru komnir til starfa, margt hafði bæst við safnkostinn og starfsemin þróast. Margir úr ritstjórnarhópnum voru hættir störfum sem leiddi til þess að okkur sem þessi orð rita var falin ritstjórnin. Auk okkar tveggja komu þó ýmsir aðrir starfsmenn safnsins að verkinu; Ólafur J. Engilbertsson sá um umbrot og hönnun ásamt okkur ritstjórunum, ljósmyndun var í höndum Helga Braga, Örn Hrafnkelsson hafði yfirumsjón með verkefninu og veitti ýmsa aðstoð og ráðgjöf, þá sá Marín Árnadóttir um gerð heimildaskrár og Hilma Gunnarsdóttir veitti aðstoð við yfirlestur. Eru þá ótaldir sjálfir höfundar greinanna en þeir voru alls 23, bæði núverandi og fyrrverandi starfsfólk safnsins. Ingibjörg Steinunn Sverrisdóttir, þáverandi landsbókavörður, ritaði formála.

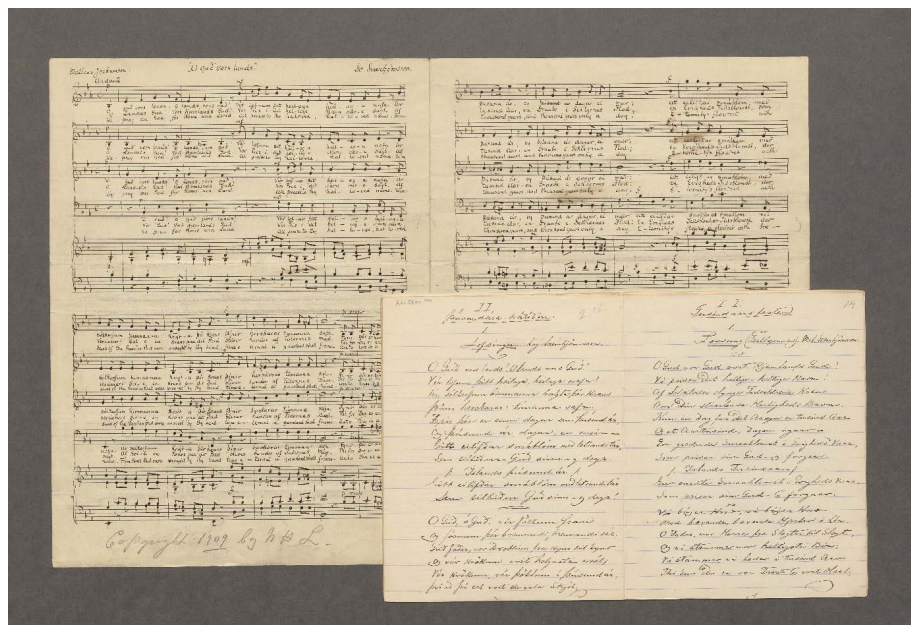
Markmiðið var að greinarnar í bókinni væru auðlesanlegar og myndefnið grípandi. Eins og önnur þjóðbókasöfn sinnir Lbs–Hbs mikilli vinnu sem hefur ekki einungis með áþreifanlega hluti að gera heldur snýr frekar að þjónustu, samskiptum, rekstri á kerfum og vefjum og fleiru. Erfitt er að fjalla um þessa þætti í riti sem þessu, en umfjöllun um áþreifanlega hluti getur í senn beint kastljósinu á ólík hlutverk safnsins.

Það sem var okkur hvatning í seinni atrennu verkefnisins voru nokkrir þættir. Ritstjórnarhópurinn var orðinn fámennari og gat unnið hraðar og á skilvirkari hátt. Útgáfustyrkur fékkst frá Miðstöð íslenskra bókmennta svo að fjármagn til útgáfunnar var að nokkru tryggt og síðast en ekki síst var gerður útgáfusamningur við Hið íslenska bókmenntafélag. Það varð tengiliður okkar við prentsmiðju og sá um dreifingu bókarinnar. Að fá Bókmenntafélagið með okkur að verkinu var mikið gæfuspor.

Titillinn Tímanna safn

Titill bókarinnar, *Tímanna safn*, er ekki úr lausu lofti gripinn. Orðin eru sótt í Lofsöng Matthíasar Jochumssonar, eða þjóðsönginn, en eiginhandarrit hans að ljóðinu er varðveitt í Landsbókasafni, sem og eiginhandarrit Sveinbjörns Sveinbjörnssonar að laginu. Þessi handrit eru meðal þeirra gripa sem fjallað er um í bókinni. Þannig tengist titill bókarinnar umfjöllunarefni hennar en hann vísar einnig til tveggja alda sögu safnsins. Starfsemi þess hefur tekið miklum breytingum gegnum tíðina. Á nítjándu öld, þegar safnið var staðsett á Dómkirkju-loftinu, þjónaði það nær einvörðungu fámennri menntastétt landsins en nú eru notendur þess mun fleiri, jafnvel allir landsmenn sé litið til þeirrar stafrænu þjónustu sem safnið veitir. Tækni-breytingar hafa haft mikil áhrif á starfsemi og hlutverk safnsins og skemmst er að minnast

þeirra vefsíðna sem safnið heldur úti, svo sem bækur.is, handrit.is, hljóðsafn.is, íslandskort.is og tímarit.is, en sú síðastnefnda er meðal vinsælustu vefsíðna landsins, þar sem heimsóknir telja að meðaltali um 5000–6000 á dag. Sífellt meiri þjónusta fer fram með stafrænum hætti og í hinum stafræna heimi verður safnið að aðlagast örum og sífelldum breytingum.

Mynd 2: Lofsöngur Matthíasar og Sveinbjarnar í handritum þeirra

Útlitið

Bókin *Tímannanna safn* er saumuð og bundin í mjúk spjöld, sem gerir að verkum að bókin opnast vel og helst vel opin sé hún liggjandi. Kápan er stílhrein, gráhvít með æpandi rauðu merki safnsins. Sjá má móta fyrir múrverkinu sem skreytir stokka á austur- og vesturhlið Þjóðarabókhlöðunnar á framspjaldinu. Kjölur bókarinnar og bakhlið er í sama rauða lit og einkennismerkið og er mjög áberandi standi bókin í hillu en það er með vilja gert.

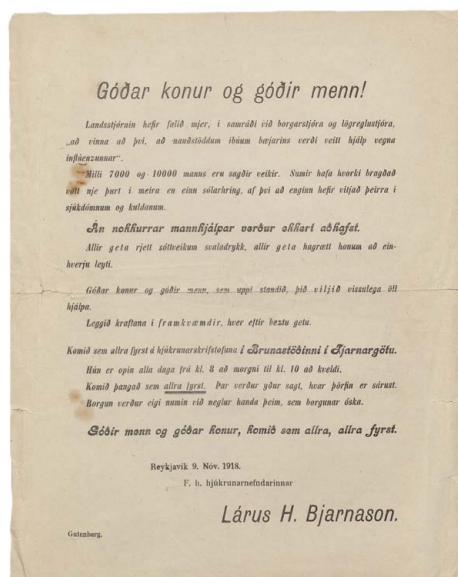
Uppsetningin er strangflatarleg og sækir innblástur í handrita- og prenthefð. Titlar greinanna eru skrifaðir með rauðu sem var oft áherslulitur bæði í gömlu prenti og í handritum. Þar að auki er breið spássía fyrir krot og glósur líkt og í handritum og prenti forðum daga. Þess utan er útlitið nútímalegt, þar sem hvít textasíðan er í mótsögn við litríkt myndefnið.

Mynd 3: Tímannanna safn

Útkoman

Í stuttu máli sagt er bókin lítið sýnishorn af fjölbreyttum safnkosti Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns. Safnkosturinn er svo umfangsmikill að líta má svo á að hver einasti gripur sem fjallað er um í bókinni sé fulltrúi hundruð annarra gripa. Greinarnar í bókinni eru 70 talsins og er röðun þeirra handahófskennd. Ekki er nauðsynlegt að lesa bókina spjaldanna á milli heldur er hægt að grípa niður í hana hvar sem er. Í heild varpar bókin engu að síður ljósi á langa og viðburðaríka sögu stofnunarinnar. Margar greinanna snerta einnig á stórum atburðum úr Íslandssögunni. Má þar nefna skjöl sem tengjast hjúkrunarnefndinni sem sett var á fót í spænsku veikinni árið 1918 og veggspjald tengt baráttu Rauðsokkahreyfingarinnar á áttunda áratug tuttugustu aldar. Þá birtist lesendum einnig hversdagslíf Íslendinga í formi sendibréfa og dagbóka.

Mynd 4: Ákall frá hjúkrunarnefndinni árið 1918

Mynd 5: Veggspjald af kvígúnni Perlu frá áttunda áratug síðustu aldar

Ætlunin er að sýna fjölbreytni safnkostsins og í bókinni má lesa um ýmis handrit og einkaskjöl, bækur, tímarit, dagblöð, gagnagrunna, hljómplötur, landakort, dægurprent og fleira. Efni- viðurinn spannar langt tímabil en það elsta sem fjallað er um er brot úr skinnhandriti sem talið er skrifað um 1300. Á hinum enda tímaássins er grein sem segir frá vefsöfnun sem hófst á safninu árið 2004.

Að lokum

Tímannanna safn var krefjandi en í senn lærdómsríkt verkefni sem við starfsmenn Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns leystum með góðri samvinnu. Við höfum vissulega meiri reynslu í að taka á móti bókum, en áskorunin að standa hinum megin við borðið og búa til bók sjálf frá A til Ö var gefandi. Að fylgja bók frá fyrstu hugmynd til prentunar opnar augun fyrir þeirri vinnu sem fer í sérhverja bók sem ratar í hillur bókasafna. Óskandi er að safnið ráðist í frekari útgáfu á komandi árum, enda er af nógu að taka með umfangsmikinn safnkost og mannauðurinn er hugmyndaríkur og fróður.

Mynd 6: Skinnhandritsbrot frá því um 1300 skreytt skíragulli